

Kristian Novak

MUZE POD ORUŽJEM. ESTETIZACIJA RATA U GOVORIMA MAVRA ŠPICERA

dr. sc. Kristian Novak, Filozofski fakultet, Zagreb, prethodno priopćenje

UDK 808.51=112.2“1906/1911”

U radu se prikazuje analiza diskursa u govorima istaknutoga hrvatskog esperantista, leksikografa, prevoditelja, antologičara i časnika u vojsci Austro-Ugarske Monarhije Mavra Špicera (1862. – 1936.). U ovome su istraživanju semiološki analizirane teme, motivi i argumentacijski postupci da bi se opisali oblici rekontekstualizacije dviju društvenih djelatnosti – ratovanja i umjetničkoga djelovanja. Analiza je pokazala da sadržajni ustroj govora obuhvaća dvije razine: s jedne strane je riječ o povijesno umjetničkim pregledima velikih djela i poetikā svjetske književnosti, glazbe odnosno likovne umjetnosti, s druge pak strane, u govorima je primjetno persuazivno isticanje nekih dnevnopolitičkih teza, poput pozitivnih učinaka vojnoga odgoja te potrebe novačenja i naoružavanja. Poveznica između te dvije razine istaknuti je provodni motiv svih analiziranih tekstova – teza o neraskidivoj povezanosti i plodnom međudjelovanju umjetnosti i ratovanja kroz povijest čovječanstva.

Ključne riječi: *Mavro Špicer; Prvi svjetski rat; estetizacija rata; militarizam; analiza diskursa*

“Wer weiß, ob nicht eine Zeit kommen wird, da hinter dem Schwerte, das als ultima ratio regum entscheiden soll, das gesamte Volk stehen wird, mit all seinen Heiligtümern, deren Altäre tief im Herzen desselben geborgen sind.”¹

¹ “Tko zna, možda će doći i vrijeme kada će iza mača koji mora odlučiti kao *ultima ratio regum* stajati cijeli narod sa svim svojim svetinjama, čije oltare njegovi pripadnici čuvaju duboko u svojim srcima” (Špicer, 1907:30). *Ultima ratio regum* znači “posljednje sredstvo kraljeva”, a taj je natpis stajao na kanonima armija francuskoga kralja Luja XIV.

1. Uvod

Mavro Špicer (1862. – 1936.) bio je pionir hrvatskoga esperantizma, leksikograf, istaknuti prevoditelj i antologičar čiju je gotovo zaboravljenu plodnu djelatnost na vidjelo iznio Piškorec (2007) u sustavnom prikazu dostupnih biografskih i bibliografskih podataka o Špiceru. U ovom će se radu detaljnije prikazati jedan vid Špicerova djelovanja u okviru vojske Austro-Ugarske Monarhije, u kojoj je Špicer našao zaposlenje nakon završenoga studija slavistike i klasične filologije na Filozofskom fakultetu u Beču. Karijeru započinje u činu poručnika kao brigadni pobočnik, a kasnije prelazi u administrativnu službu na mjesto računarskoga časnika u ministarstvo domobranstva u Budimpeštu (Piškorec, 2007: 147).

Krajem prvoga desetljeća 20. stoljeća Mavro Špicer je u zagrebačkoj Vojno-znanstvenoj udruzi (*Militärwissenschaftlicher Verein*) održao niz govora odnosno popularnoznanstvenih predavanja na njemačkom jeziku o različitim kulturno-povijesnim temama². Ti su govori, uz jednu iznimku, objavljeni u Zagrebu kao zasebne knjižice, od kojih je čisti prihod išao u korist Crvenoga križa. Nekima od tih govora bavi se i ovo istraživanje. Tematska i motivska obilježja tih tekstova s kulturno-povijesnog aspekta izrazito su zanimljiva, osobito Špicerova kritika suvremenoga društva te estetizacija i veličanje ratovanja i vojnoga poziva. Ta su obilježja diskursa u središtu pažnje ovoga rada jer su spomenuti govori nastali u osvit jednoga od najvećih ratova u povijesti čovječanstva.

2. O korpusu

Analizirani su sljedeći tekstovi: *Der Militarismus im Reiche der Poesie* (Militarizam u carstvu poezije) iz 1906., *Aesthetik der Schlacht* (Estetika bitke) iz 1907., *Vom Landsknecht bis zum modernen Soldaten* (Od Landsknechta (carskog vojnika plaćenika) do modernoga vojnika) iz 1908., *Kriegskunst und Tonkunst* (Ratna umjetnost i tonska umjetnost) iz 1909. i *Das Weib im Kriege und in der Politik* (Žena u ratu i u politici) iz 1911. godine.

Svi su tekstovi izdani kao zasebne monografije na njemačkom jeziku u Zagrebu, a nastali su na temelju govora održanih u Vojno-znanstvenoj udruzi u Zagrebu. Ne može se rekonstruirati u kojoj mjeri objavljeni tekstovi odgovaraju održanim govorima, kao ni kakav je bio profil publike. Budući da su monografije bile u slobodnoj prodaji, može se zaključiti da su tekstovi bili namijenjeni široj javnosti. Riječ je o tekstovima hibridnoga karaktera koji doduše predstavljaju preglede kulturno-povijesnih i političko-povijesnih tema, no u njima dobrim dijelom prevladava i apelativni i persuzivni ton kojim se prenose neke poruke vezane uz suvremenu političku situaciju. Stoga ćemo se za potrebe ovoga rada poslužiti pretpostavkom da je riječ o tekstovima u kojima obje navedene komponente imaju bitnu funkciju.

² Koja je točno bila namjena i djelokrug takvih vojno-znanstvenih ustanova nije nam poznato, ali se može utvrditi da su postojale u svim većim urbanim središtima Monarhije ("Mittheilungen", 1883).

Tekstovi sadrže preglede najvećih ostvarenja u likovnoj umjetnosti, glazbi i književnosti, odnosno preglede povijesti vojništva od srednjega vijeka do suvremenosti. Kao zajednička obilježja svih tekstova u korpusu mogu se identificirati tri provodna motiva:

1. prikazivanje prošlosti kao moralno i civilizacijski pozitivnoga koncepta u odnosu na sadašnjost koju karakterizira dekadencija;
2. isticanje značajne uloge ratovanja i rata u napretku čovječanstva i
3. tematiziranje iskonske povezanosti umjetnosti i ratovanja.

Špicerova je argumentacija utemeljena na vlastitoj interpretaciji društvene funkcije djela iz povijesti likovne umjetnosti, glazbe te suvremene i klasične književnosti, kao i na prikazivanju onodobnih antropoloških spoznaja. U nastavku ćemo ukratko predstaviti sadržaj tekstova.

2.1. *Der Militarismus im Reiche der Poesie*

Pregledom književnih obrada vojnih i ratnih tema u klasičnoj i suvremenoj književnosti želi se pokazati kako je povezanost poezije i militarizma neraskidiva. Kritizira se suvremeno društvo i kriza moralnih vrijednosti. Kritike su upućene i politikanstvu, a napose socijaldemokraciji, čije su posljedice neloyalnost i skepsa spram tradicionalnih vrijednosti. Nasuprot suvremenom sustavu vrijednosti veliča se junaštvo i vojnički duh prošlih vremena. Ističe se važnost plemenitosti, ponosa, predanosti, bogobojznosti, ljubavi prema domovini i odanosti, dok sadašnjost prema Špicерову mišljenju obilježavaju razmetnost, primat materijalnih vrijednosti, neprilagođenost mladeži egzistencijalnim izazovima zbog života u izobilju i popustljivosti u odgoju. Ratovanje i vojni odgoj prikazuju se kao potencijalna sredstva društvenoga napretka, ali i kao prirodna nužnost.

2.2. *Aesthetik der Schlacht*

U ovom je tekstu prikazan pregled prevladavajućih načina prikazivanja ratnih motiva u likovnoj umjetnosti. Špicер kao povod za svoje predavanje navodi opservaciju da se ratni motivi u novije vrijeme povlače sa scene. Ratne motive promatra u njihovu razvoju kroz povijest: dok je počevši od antike u središtu pažnje bio dvoboj, a ne pejzaž i prikaz cijelih vojski, promjenu je donijela pojava pucačkog oružja, koja je uzrokovala pojavu prikaza mase vojnika i cijelih vojski, u čemu su prednjačili Raphael, Michelangelo i Casanova. Pri osvrtnu na vremenski bliže oblike većih sukoba, rasnu i klasnu borbu, Špicер je ustvrdio da oni nemaju potencijal za umjetničko prikazivanje, jer ne poznaju junaštvo prošlih vremena. Osuđuje se *a la modé* dnevna popularnost umjetnika i činjenica da estetiku sve više zamjenjuje socijalna politika. To argumentira i kratkom analizom slike secesionističkog slikara Karla Hofera, koju smatra tematski i tehnički promašenom. S druge strane hvali recentni kip ratnog junaka u Beču, koji prikazuje trajni ideal, a ne naturalističku presliku trenutka.

2.3. *Vom Landsknecht bis zum modernen Soldaten*

Na početku ovoga teksta iznosi se teza da je općeprihvaćena činjenica da je čovjeku najveću prednost donijelo to što je dobio drugog čovjeka kao neprijatelja. Počevši od srednjega vijeka i vojne obveze u germanskim plemenima te pojave *Landsknechta* u 15. st., Špicer kreće u opsežno prikazivanje povijesti plaćeničke vojske koje završava pojavom modernoga vojnika. Figura vojnika prošla je razvoj od nediscipliniranog i neodgojenog plaćenika, koji je u pravilu bio omražen od lokalnoga stanovništva, do dostojanstvenog i discipliniranog suvremenog vojnika. Špicer argumente za svoje navode o razvoju vojništva nalazi između ostaloga i u žanrovskoj književnosti.

Špicer iskazuje pozitivan stav prema regrutiranju, jer vojska uči lojalnosti, izdržljivosti, odlučnosti i hrabrosti. Zadatak je svakoga razvijenoga društva i dobro se naoružati, da bi se obranila vlastita kultura. Špicera međutim brinu oni koji u novije doba osporavaju ljepotu i korist ratovanja. Komentirajući pacifističke stavove, on navodi da je ideja o vječnom miru iluzija, jer svaki čovjek ionako u sebi nosi atavizam borbenog instinkta za preživljavanje. Također, pacifističke misli su potencijalno štetne, jer mogu izravno utjecati na moral, a time i na ishod rata ako do njega dođe.

2.4. *Kriegskunst und Tonkunst*

Na samom početku ovoga teksta Špicer kritizira maksimu "Im Waffenetümmel schweigen die Musen"³ te kaže da su, naprotiv, muze upravo rođene pod oružjem. To prema njegovu mišljenju pokazuju kapitalna djela svjetske umjetnosti u kojima se pojavljuju ratni motivi. U tome, smatra, prednjači glazbena umjetnost. Špicer sa sarkazmom komentira snobovski habitus suvremenog uživanja u glazbi. Kaže da nije sve glazba što netko u crnom fraku s podija ili bine pjeva, udara, gudi ili trubi⁴, a sudionike takvih manifestacija opisuje kao virtuoze u frakovima i ušminkane slušatelje⁵.

Tom pojmu glazbe suprotstavlja primjere iz antropologije. Pravu funkciju glazbe predstavljaju primjerice ratnički ritmovi primitivnih plemena, a tu funkciju obavlja i suvremena vojna glazba. Vrijednost je takve glazbe prema Špiceru kudikamo veća od vrijednosti civilne, koncertne muzike. Utjecaj je obostran: ratna muzika važan je poticaj za ratna junaštva, a ratno junaštvo velika je inspiracija za sva vrijedna umjetnička djela, pa tako i glazbena.

2.5. *Das Weib im Kriege und in der Politik*

Žena se u ovome tekstu prikazuje kao izvrsna dopuna muškarcu. Nabrajaju se tradicionalne uloge roditelje, pomagačice, a spominju se i povijesni primjeri kada su žene

³ "Muze šute kad oružje zveči."

⁴ "(...) im schwarzem Frack von der Bühne oder vom Podium herab gesungen, gehämmert, gegeigt oder geblasen (...)" (Špicer, 1910: 4).

⁵ "(...) befrackte Virtuosen und geputzte Zuhörer (...)" (Špicer, 1910: 17).

pokazale izuzetnu hrabrost u jeku borbe te primjeri politički utjecajnih žena iz svjetske povijesti. Iako Špicer prividno daje ustupak ženstvenosti iskazujući potporu borbi za jednakopravnost spolova te se na prvi pogled ograđuje od šovinizma, on u tekstu i sam prenosi niz u ono doba prevladavajućih stereotipova. Jedan je od njih da je smisao života žene okrenut individualnom, osobnom, dok je smisao života muškarca u kolektivnom. Spominje se i da žene ne mogu podnijeti napore borbe jer ne crpe snagu iz mišića kao muškarci, već iz stalno napetog živčanog sustava.

3. Tematska analiza

Pri tematskoj i motivskoj analizi ovih tekstova promatralo se nekoliko obilježja diskursa, pri čemu se pošlo od pretpostavke da je deklarativna funkcija ovih tekstova kao popularno-znanstvenih predavanja bila tek platforma za niz dnevnopolitičkih poruka. Prikazi kulturno-povijesnih fenomena imali su i više ili manje prikrivenu persuazivnu funkciju. Poznato je da je riječ o vremenu u kojem su intenzivnu mobilizaciju i naoružavanje provodile sve europske velesile, pa tako i Austro-Ugarska (Geiss, 1991; Sprandel, 2002). Rezultati analize upućuju na tezu da u tom kontekstu valja promatrati i analizirati Špicerove tekstove, u kojima su naoružavanje i ratovanje prikazivani izuzetno pozitivno⁶. Diskurs se tih tekstova može smatrati, uzme li se u obzir sociokognitivni pristup analizi diskursa (van Dijk, 2008), kao rezultanta nekoliko faktora, od kojih je regeneriranje državne ideologije zasigurno jedan od dominantnih. Cilj ovoga istraživanja nije bio provesti dubinsku semiološku analizu, već prikazati ustroj, teme, motive i argumentacijske postupke tekstova, odnosno rekontekstualizaciju (van Leeuwen, 2008: 4-6) dviju društvenih djelatnosti koje na prvi pogled nisu logički povezane – ratovanja i umjetnosti. Time se može dati prilog rasvjetljavanju povijesno-političkoga konteksta javnoga diskursa u kojemu se sasvim jasno glorificira ratovanje neposredno prije početka Prvoga svjetskog rata.

3.1. Kritika suvremenoga društva

3.1.1. Kritika odgoja i vrijednosti modernoga čovjeka

Špicerova kritika suvremenoga društva često je u analiziranim tekstovima vezana uz tezu da vojska i ratovanje u moderno doba nisu dovoljno cijenjeni. Smatra da suvremena umjetnost izbjegava ratne motive zbog opće deprecijacije vojnog poziva. Ratni motivi prisutni su samo u naturalističkoj književnosti, gdje se prikazuju izrazito

⁶ Iako se u vrijeme poslije svjetskih ratova pozitivan stav javnosti prema ratu može činiti kao svojevrsan kuriozitet, valja napomenuti da je ratovanje do 1914. godine u javnosti bilo shvaćano kao uobičajeno sredstvo rješavanja međunarodnih razmimoilaženja. Howard (1983) smatra da je uzrok tome što je koncept rata kakav su dijelile tadašnje generacije bio vezan za rat iz 1870. godine, koji je bio razmjerno kratak sukob. Nije međutim svekoliko ozračje bilo nabijeno ratobornim osjećajima. Žmegač (2001: 85) piše o likovima predratne proze koji svjedoče o društvenoj psihozi predratnih godina. O motivima i alegorijama mira u javnim diskursima od srednjega vijeka naovamo usp. Arnold (2002).

negativno. Uzroke takvoga društvenoga ozračja vidi u mentalitetu suvremenoga doba, koji je obilježen pomamom za materijalnim užiticima i luksuzom (Špicer, 1906: 5). Mladež koja odrasta u takvom sustavu vrijednosti u moralnom smislu stagnira ili propada. Asocijativni nizovi vezani uz "sadašnjost", odnosno uz "prošlost" u Špicera su verbalizirani u nekoliko varijanti. Prošlost se u diskursu vezuje za obilježja plemenitosti, ljubavi prema domovini, lojalnosti, odanosti, snage duha i srca, dok je uz sadašnjost vezana razmetnost i priznavanje isključivo materijalnih vrijednosti, slabost i neprilagođenost zbog života u izobilju i popustljivoga odgoja (Špicer, 1906: 7). Suvremenu filozofiju, koja se prema Špiceru nalazi u labirintu zabluda i skepse spram svega, također smatra zaslužnom što je javnost izgubila vjeru u pravo junaštvo (Špicer, 1907: 22). Veći sukobi modernoga doba, a to su rat za prosvjećenje te rasna i klasna borba, ne mogu iznjedrili junaštvo koje bi bilo vrijedna inspiracija visokoj umjetnosti. Junaci u prošlosti naime nisu poznavali nihilizam, socijalizam i anarhizam, pa nije postojalo nepovjerenje prema postojećem poretku. Kao jednu od mnogih posljedica raspada tradicionalnoga sustava vrijednosti Špicer ističe povlačenje obilježja ženstvenosti (1907: 23) te se osvrće i na koncepte kozmetike i uljepšavanja (1911: 23). Zanimljivo je da te fenomene smatra zamkama u borbi za ravnopravnost spolova. Upravo je taština urođena "slabijem" spolu koji ima potrebu dopasti se jačemu.

3.1.2. *Kritika politikanstva te socijaldemokratskih i pacifističkih ideja*

Špicer se u prikupljenim tekstovima često pozicionira kao lojalan zagovornik Monarhije, pa ne propušta priliku uputiti kritiku očigledno novom sloju političkih aktivista. Njihove osobine uspoređuje s integritetom vjernoga vojnika (Špicer, 1906:11): "Solcher Geist weiss nichts von politischen und nationalen Parteibestrebungen, nichts von schönem Prinzipiensbacher, aber auch nichts von vorsichtigem Lavieren im Parteikader, nichts von profitabler Geschäftsmacherei"⁷.

Govoreći o socijaldemokratskim kretanjima u politici rabi vokabular koji pejorativno ocrtava te ideje. Spominje socijaldemokratske "agitatorske deklamacije", što ukazuje na uvjerenje da je taj sustav ideja potencijalni izvor nestabilnosti u postojećem poretku. Iskazuje krajnju sumnju u mogućnost postojanja socijaldemokratskih država usred Europe te mišljenje da bi upravo takvo što jamčilo skori početak nekog velikog rata.

Iako je u najvećem dijelu korpusa sklon veličanju djela iz povijesti raznih umjetnosti, Špicer u kritici pacifističkih ideja ide tako daleko da kaže kako se "ne slaže" s Byronom koji u svom "Don Juanu" kritički piše o ratovanju. Byron naime navodi argument da rat čini siromašnim u duhu i tijelu te da je besmislen jer se vodi zbog zemlje i trofeja (Špicer, 1906: 13). Tome Špicer suprotstavlja Shakespeareovo veličanje

⁷ "Takav duh ne zna ništa o političkim i nacionalnim stranačkim nastojanjima, ništa o bezobzirnoj sitnoj trgovini karakternim načelima, ništa ni o opreznom lobiranju među stranačkim kadrom, ni o političkom profiterstvu."

rata u drami *Richard III.* (*isto*, 13) te komentira kako rat doduše nije lijep, ali nikako nije besmislen.

Držeći se teze da budućnost bez sukoba nije zamisliva, Špicer se često poziva na Nietzschea (npr. 1907: 16). U svojoj kritici pacifističkih stavova, on ih izvodi do utopijskog apsurd. Pacifisti, smatra, vjeruju u budućnost bez sukoba, u kojoj ne bi postojale države. Špicer duhovito tvrdi da bi se i sami pacifisti složili s mišlju da bi rata bilo i da na svijetu ostanu samo dva čovjeka, pa i da su oba članovi "Friedenslige". Oni bi se naime potukli za mjesto predsjednika i potpredsjednika (*isto*, 17). Ideju o vječnom miru naziva iluzijom, a takva su razmišljanja i potencijalno štetna jer visok moral i bezrezervna podrška vladaru mogu utjecati na pozitivan ishod rata (Špicer, 1908:46). Osim Nietzschea u tom kontekstu često citira i pruskog generala i strateškog teoretičara iz 19. stoljeća Helmutha von Moltkea (1800.-1891.) (*isto*, 47): "Moltke sagte: Der ewige Friede ist ein Traum, und kein schöner"⁸.

3.1.3. Kritika suvremene umjetnosti i njezine uloge u društvu

Iako Špicer u svojim opservacijama o umjetnosti stavlja "pravu" i manirističku književnost u jasnu opoziciju, zanimljivo je da se to razlikovanje ne odnosi i na granicu "visoke" i "trivijalne" umjetnosti. On primjerice čvrsto razlikuje "ozbiljnu" umjetnost inspiriranu ratnim motivima u odnosu na primjerice manirističku ljubavnu poeziju, koju smatra bezvrijednom. No, s druge strane on često osporava vrijednost ozbiljne glazbe, a ističe značaj ratničke glazbe primitivnih plemena. Za njega je vrijednost "prave umjetnosti" u tome što je inspirirana ratnim junaštvima, a maniristička je ona koja je nastala iz larpurlartističkih nakana (Špicer, 1906: 3).

Odsustvo ratnih motiva za Špicera je središnji problem suvremene umjetnosti. Njih nalazi tek u djelima naturalista, koje pak diskvalificira zbog njihova viđenja sadašnjosti kao kreštave disonancije (Špicer, 1906: 17), u čemu se izgubio slavujski pjev pjesnika (*isto*, 17). U kolokaciji imenice *Naturalist* pojavljuje se i njemački pridjev koji je kasnije u hrvatskoj književnosti dobio gotovo legendarni status s likom Leona Glembaya – *überspannt* (prenapet).

Lošim smatra i vrednovanje umjetničkih djela. Umjetnici se ne cijene zbog vještine, nego zbog njihove popularnosti, salonske pojave u društvu (Špicer, 1907: 24). Pri tome međutim umjetnike u novije vrijeme ne cijene više nego u prošlosti, nego im se samo pridaje više pažnje (*isto*, 26). Špicerovo stajalište o smislu postojanja umjetnosti najbolje oslikava njegov stav prema glazbi. Ona prema Špiceru ne bi trebala biti shvaćana kao nedužan užitak otmjenih (Špicer, 1910: 23). Glazba je naime od davnina neraskidivo vezana za ratovanje i junaštva. I za jednu i za drugu aktivnost potrebna su naime dva vrlo važna faktora ljudske psihe: temperament i mašta.

⁸ "Vječni je mir samo san, i to ne lijep san". Moltkeov socijalni darvinizam polazi od teze da ako ljudska rasa želi napredovati, ona mora ratovati. Ta je ideja, piše Howard (1983: 151), bila vrlo rasprostranjena na prijelazu 19. i 20. stoljeća.

3.2. Idealiziranje vojnog poziva i ratovanja

3.2.1. *Usporedba ratovanja u prošlosti s modernim ratovanjem*

Promišljajući o uzrocima ratova, Špicer smatra pozitivnim da to u novije vrijeme nisu detalji poput osobne ambicije ili privatnih razmirica pripadnika, kao što ih prenosi klasična književnost. Njih valja u suvremeno doba tražiti u državnim razlozima koji se tiču čitavih nacija i naroda. Iskazuje uvjerenje u opću nužnost sudjelovanja u ratu, pa i u korist koju svaki pripadnik nacije može imati od njega. U skladu s time, govori o poželjnijim obilježjima ratovanja u suvremeno doba. Razlika današnjih ratova prema nekadašnjima je između ostaloga u tome što su doduše krvaviji, ali zato mnogo kraći. Uzroci tome su napredak humanističkih ideja, ali i vojne tehnologije. Humanost Špicer vidi u činjenici da se više ne dopušta potpuno uništenje poraženoga (Špicer, 1908: 51), ali i u unutarnjem ustroju vojske, koja u novije vrijeme disciplinski kažnjava vojnike na način da ih odgaja⁹. Napominje da su poznavanje čovjeka, čovjekoljublje i humanost ideali suvremene vojske (Špicer, 1906: 5). Govoreći o tehnološkom napretku, on predviđa da se bliži doba kada će se boriti samo strojevi protiv strojeva (Špicer, 1908: 41, usp. i 1907: 15). Rat u civiliziranom 20. stoljeću ne završava uništenjem poraženog, već uništenjem njegovih izgleda za pobjedu. Špicer u tom kontekstu polemizira s koncepcijom jednog drugog pruskog generala i ratnog filozofa, Moltkeova preteče Carla von Clausewitzova (1780.-1831.), iako ga izričito ne spominje ni u jednom tekstu. Clausewitzova je postavka da je rat produžena ruka politike, no koliko nam je poznato, on nigdje u svom kapitalnom djelu *Vom Kriege*¹⁰ (objavljenom godine 1832.) ne spominje da je jedini cilj rata potpuno uništenje (usp. Clausewitz, 1993).

3.2.2. *Rat kao sredstvo napretka*

Pozitivni su koncepti vezani za ratovanje i istraživanje, rizik te junaštvo. Ratovanje Špicer primjerice uspoređuje s misionarskim pohodima u Ameriku, Kinu i Japan. Zajednički je nazivnik iznimna hrabrost, ali i samozatajnost, što dovodi do uspjeha i dodatne koristi za širu društvenu zajednicu, pa i čovječanstvo (Špicer, 1906: 6).

Napredak za pojedinca postiže se i vojnim odgojem. Vojnik je obrazovan, cijenjen u društvu i omiljen je kod žena, što su u svojim djelima posvjedočili i Lessing, Proudhon i drugi (*isto*, 29): “Das übrigens der Soldat der Auserwählte sei in den Augen des schönen Geschlechts, wer mag das leugnen?”¹¹. Osim toga, upravo je vojnički život ispunjen velikim trenucima, a njegov se duh izdiže iznad svakodnevice (*isto*, 30). Špicer nabraja posebne, gotovo romantične trenutke u životu vojnika – okupljanje oko logorske vatre noć prije borbe, odmor poslije bitke, pokop svojih suboraca.

⁹ U prošlosti se rabila *Abschreckungstheorie* (teorija zastrašivanja), dok je to u Špicerovoj sadašnjosti *Besserungsmittel* (sredstvo odgajanja) (Špicer, 1906: 4-5).

¹⁰ Clausewitzovo se djelo smatra jednom od najutjecajnijih knjiga o ratnoj strategiji i njegovoj političkoj dimenziji koje je utjecalo na mnoge europske državnike 20. st. (usp. Paret, 1993).

¹¹ “Osim toga, tko može poreći da je vojnik Izabrani u očima ljepšega spola?”

Iako na nekim mjestima izričito opovrgava tezu da je rat poželjan razvoj događaja, čini se da je to samo deklarativno, jer u analiziranim tekstovima prevladavaju iskazi o ratu kao sredstvu napretka. "Man will nicht zugeben, dass der Krieg der Entwickler der organischer Weltgeschichte sei und dass ohne ihn eine Entwicklung der Rassen und ihrer Kulturen ausgeschlossen erscheint (...)"¹² (Špicer, 1907: 18). Rat je osim toga i dio kulture, jer se po sustavnosti koju čovjek unosi u njega, on razlikuje od životinje (1908: 49).

3.2.3. *Uloga žene u ratu*

Špicerovo viđenje uloge žena u politici i ratu, o kojemu detaljno govori u svom tekstu iz 1911. godine, obilježeno je kritikom tradicionalnih stereotipova muško-ženskih odnosa, ali i u njihovom regeneracijom. Niječući, primjerice, tezu o bezvrijednosti žena u ratnim događanjima, Špicer ustvrđuje kako je žena izvrsna dopuna muškarcu. Osim što je riječ o biću koje unosi ljepotu u čovjekov život, nabroja tradicionalne uloge roditelje, pomagačice, njegovateljice, pa na kraju i nešto moderniju ulogu hrabrog borca. Žene naziva krunom ljudskog roda (Špicer, 1911: 3).

Osvrćući se na suvremenije predodžbe o ulogama žena u geopolitičkim procesima, Špicer primijećuje da se od djevojaka i žena doduše ne očekuje junaštvo, ali da ono ipak postoji, o čemu svjedoče vijesti i izvještaji iz rusko-japanskog rata. Na kraju svog teksta o ženi u ratu i politici on pobija stari stereotip novim: Žene se doduše ne mogu boriti tako dobro kao muški (Špicer, 1911: 21, rabi izraz *Kriegsuntauglichkeit* – ratna nesposobnost), no to prema njegovu mišljenju ne smije biti razlog za socijalno i političko potčinjavanje. Ekvivalent tomu (zapravo *ethische Genugtuung* – etička zadovoljština, isto, 21) je to što one rađaju.

3.2.4. *Špicerovo viđenje rata i muškosti nakon 1. svj. rata*

Špicerovi su stavovi o ratovanju nakon Prvog svjetskoga rata doživjeli korjenitu promjenu, što je vidljivo u fragmentima iz knjige *Ženska duša u svjetlu povijesti*, koja je izašla 1936. godine na hrvatskom jeziku (Piškorec, 2007: 183-184). O ratu Špicer više ne govori kao o nečem pozitivnom, a kamoli kao o sredstvu napretka. Rat je sada "strahovita riječ", a činjenica što je opet našla svoje mjesto u javnosti velika je nesreća za čitavo čovječanstvo (prema Piškorec, 2007: 183). Korjenitu je preobrazbu u Špicerovu viđenju doživjela i uloga žene. Od pozitivne ali marginalne uloge žena postaje ona o čijoj mudrosti i snazi ovisi očuvanje mira a samim time i spas čovječanstva: "U tom kritičnom, historijskom položaju čeka sve žene čitavoga svijeta golema, odlična zadaća. Još nije prekasno. (...)" (isto, 183-184). S druge pak strane muški sustav vrijednosti i dominacija "muškog principa" u rješavanju međunarodnih odnosa dovodi ne više do očuvanja i napretka civilizacije nego upravo suprotno – do njezina sloma (isto, 183).

¹² "Ne želi se priznati da je upravo rat ono što razvija organsku povijest svijeta i da se bez njega razvitak rasa i njihovih kultura čini nemogućim".

O suvremenim tehnologijama i metodama ratovanja Špicer više ne govori kao o humanijima nego su bile u prošlosti. Rat se ipak pokazao kao proces koji vodi do uništenja (*isto*, 183).

3.3. Estetizacija vojnog poziva i ratovanja

3.3.1. Povezanost i međudjelovanje umjetnosti i ratovanja

Analizirani su govori popularno-znanstveni kulturno-povijesni pregledi s istaknutom persuazivnom funkcijom. Naoružavanje i regrutacija se prikazuje kao nešto korisno i poželjno te se potencira važnost javne lojalnosti. Element koji povezuje navedene dvije razine poruke jest estetizacija rata i isticanje iskonske povezanosti ratovanja i umjetnosti. Ratna su junaštva inspiracija umjetnicima, a umjetnost i umjetnička djela inspiracija su vojnicima u bitci (usp. 1906: 17, 19). Umjetnička djela omogućuju onome tko se hrabro i požrtvovno bude borio da bude ovjekovječen. Time je i umjetnost sredstvo ratovanja, izravni resurs koji vojsku čini jačom. Kultura koja ima razvijenu takvu umjetnost imat će tim motiviraniju vojsku (Špicer, 1907: 30).

Simboli koje Špicer rabi da bi stvorio svojevrsno sučelje između povijesno-umjetničke i dnevno-političke razine teksta jesu "Schwert und Leier" (hrv. *mač i lira*, Špicer, 1910: 3) za koje kaže da su oduvijek vrlo duboko povezani. Također, spominje mitološke likove muza i povezuje ih s konceptom nošenja oružja. Uspostavlja se antiteza izreci "Im Waffenetümmel schweigen die Musen"¹³ (*isto*, 3) konstatacijom da su muze rođene pod oružjem.

3.3.2. Odnos umjetničkoga djela spram povijesne i iskustvene točnosti

Špicer napominje da poezija s pravom idealizira objektivno stanje stvari. Navodi da se u poeziji inspiriranoj ratnim motivima primjerice nikada ne spominju otimačina i drugi oblici prisvajanja tuđega privatnog vlasništva, što je zacijelo čest slučaj usred ratnih događanja (1906: 20). On ne opravdava takve činove, ali brani počinitelje mišlju da je nepravedno od gladnog i umornog vojnika očekivati isti stupanj osjećaja za tuđe vlasništvo kao od civila u mirnodopskim okolnostima.

Špicer ne smatra da je zadaća umjetnosti biti vjernom povijesnoj točnosti. Ako se traži povijesna točnost, ne može biti govora o pravoj umjetnosti. I Leonardo i Michelangelo su se naime bili odrekli povijesne točnosti prikaza i radije prikazivali pojedinačne momente bitaka (usp. 1907). Špicerovo je viđenje svrhe umjetnosti prema tome krajnje funkcionalno. Estetska je uloga umjetničkih djela sekundarna.

¹³ "Muze šute kad oružje zveči".

4. Zaključne napomene i promišljanja

Pokušamo li posložiti teze u koje nas hoće uvjeriti Špicerovi tekstovi u kauzalnu vezu, dobit ćemo otprilike ovakvu logiku diskursa:

1. rat je prirodno stanje stvari, pa i prirodna nužnost;
2. (a kad je već tako...) ratovi u suvremeno doba nisu toliko krvavi i dugotrajni kao što su bili u prošlosti;
3. (a bit će još humaniji jer...) bliži se doba kada će ratovati samo strojevi protiv strojeva;
4. (i stoga...) ljudi se ne trebaju bojati potpunoga uništenja poraženog;
5. rat je činjenica koja se tiče svakog pojedinog člana zajednice – on ima izravnu korist od pobjede i štetu od poraza;
6. ljudi moraju biti složni i lojalni kako bi se osigurali bolji izgledi za pobjedu;
7. (i stoga...) ljudi moraju prozreti ideje poput socijaldemokracije i pacifizma kao utopijske i nerealne i zanemariti ih.

Navedene teze u tekstu povezane su putem verbaliziranih argumenata o neraskidivosti veze umjetnosti i ratovanja te o stalnom stvaralačkom međudjelovanju tih dviju aktivnosti. Špicer ne huška na rat, njegov je diskurs mnogo suptilniji utoliko što često daje prividne polemičke ustupke i suprotnoj strani. On želi rat prikazati kao nešto prirodno, poželjno, i stvoriti javno mišljenje u kojemu je pomisao na rat normalna. Pri svemu tome on ni u jednom od analiziranih tekstova ne imenuje čak ni potencijalnog neprijatelja.

Ratovi koje Špicer navodi u svojim tekstovima veliki su ratovi zapadne i srednje Europe. Motive iz slavne ratne povijesti on traži u povijesti Njemačke, Engleske, Francuske i Rusije. U polemiku oko toga zašto nije uzeo motive iz doba osmanlijskih osvajanja i povijesti Hrvata ili južnih Slavena, koji bi zagrebačkoj publici svakako bili iskustveno bliži, u ovome se radu nije ulazilo. Može se eventualno zaključiti da je za njega bila kudikamo važnija sloga žitelja i vojnika Monarhije od regionalnih partikularizama.

Uzevši sve navedeno u obzir, nameće se usporedba s istraživanjem Ohnuki-Tierney¹⁴, koja je pokazala da je estetizacija ratovanja, vojske kao i drugih političkih

¹⁴ Autorica se obračunala sa stereotipom o kamikazama kao fanatičnim ultranacionalistima. Radilo se, piše Ohnuki-Tierney na osnovi analize njihovih privatnih dnevnika, o nekoliko tisuća visokoobrazovanih pilota pretežno liberalnih životnih nazora. Njezina je analiza pokušala odgovoriti na pitanje što je navelo tu skupinu obrazovanih i u političkom smislu neindoktriniranih mladića da dobrovoljno sudjeluju u samoubilačkim misijama pred kraj Drugoga svjetskog rata. Autorica smatra da je državna vlast manipulirala tradicionalnim japanskim simbolom trešnjinog cvijeta, uvjeravajući vojnike da je najveća čast umrijeti kao prekrasne latice trešnjina cvijeta. Trešnjin cvijet je u tom smislu bio idealan kao simbol jer je tradicionalno vezan uz prolaznost života i ponovno rođenje te odnos muškarca i žene. Autorica piše da se ne može reći da je simbol trešnjina cvijeta *naveo* japanske pilote da dobrovoljno pođu u smrt, on ih je spriječio u promišljanju o jazu između vlastitih uvjerenja i imperijalne politike (2002: 303).

instrumenata često sredstvo mobilizacije kojima su se koristili totalitarni režimi (Ohnuki-Tierney, 2002:301). Autorica zaključuje da je estetizacija pogodna za manipulaciju simbolima zbog toga što ona referent čini neodređenim.

Izvori

- Špicer, Mavro, *Der Militarismus im Reiche der Poesie*, Im Kommissionsverlage von Mirko Breyer, Buchhandlung, Zagreb (Ilica 29), 1906.
- Špicer, Mavro, *Aesthetik der Schlach*, Vlastita naklada, Zagreb, 1907.
- Špicer, Mavro, *Vom Landsknecht bis zum modernen Soldaten*, Im Kommissionsverlage von Mirko Breyer, Buchhandlung, Zagreb (Ilica 29), 1908.
- Špicer, Mavro, *Kriegskunst und Tonkunst*, Im Kommissionsverlage von Mirko Breyer, Buchhandlung, Zagreb (Ilica 29), 1910.
- Špicer, Mavro, *Das Weib im Kriege und in der Politik*, Vlastita naklada, Zagreb (Im Selbstverlage des Verfassers (Jurišićgasse 23)), 1911.

Literatura

- Arnold, Klaus, "Friedensallegorien und bildliche Friedensappelle im späteren Mittelalter und in der frühen Neuzeit", u: *Duchhardt* (2002), str. 13–34.
- Clausewitz, Carl von, *On War*, David Campbell Publishers, London, 1993.
- Duchhardt, Heinz (ur.), *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Theorie-Praxis-Bilder*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 2002.
- Geiss, Imanuel, *Der lange Weg in die Katastrophe. Die Vorgeschichte des ersten Weltkriegs 1815-1914*, Piper, München, 1991.
- Howard, Michael, *The Causes of Wars and Other Essays (second edition)*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1983.
- Howard, Michael, "The Influence of Clausewitz", u: *Clausewitz*, 1993, str. 29–49.
- Ohnuki-Tierney, Emiko, *Kamikaze, Cherry Blossoms, and Nationalisms. The Militarization of Aesthetics in Japanese History*, The University of Chicago Press, Chicago-London, 2002.
- Paret, Peter, "The Genesis of *On War*", u: *Clausewitz*, 1993, str. 3–19.
- Piškorec, Velimir, "Iz života i djela Mavra Špicera (1862. – 1936.)", u: *Našički zbornik*, br. 8, Ogranak Matice hrvatske Našice, 2007., str. 145–211.
- Roeck, Bernd, "Diskurse über den Dreissigjährigen Krieg. Zum Stand der Forschung und zu einigen offenen Problemen", u: *Duchhardt*, 2002, str. 181–195.
- Sprandel, Rolf, "Die Legitimation zur Gewaltanwendung und Kriegführung, Strafrecht im Wandel vom Mittelalter zur Neuzeit", u: *Duchhardt*, 2002, str. 53–71.

- van Dijk, Teun, *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach*, University press, Cambridge, 2008.
- van Leeuwen, Theo, *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis*, University press, Oxford, 2008.
- Žmegač, Viktor, "Suvremenost kao vizija katastrofe", u: Batušić, Nikola; Kravar, Zoran; Žmegač, Viktor, *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2001, str. 79 –89.
- "Mittheilungen der Kais. Konigl. Geographischen Gesellschaft in Wien", 1883., Herausgegeben vom Redactions- und Vortragskomitee; http://www.archive.org/stream/mittheilungen26stuoft/mittheilungen26stuoft_djvu.txt (4. 4. 2011.).

SUMMARY

Kristian Novak

MUSES UNDER ARMS. AESTHETIZATION OF WAR IN THE SPEECHES OF MAVRO ŠPICER

This paper presents a discourse analysis of the public speeches of Mavro Špicer (1862 – 1936), a distinguished Croatian esperantist, lexicographer, translator, literary anthologist and officer in the army of the Austro-Hungarian Monarchy. In this survey a semiological analysis of the topics, motives and argumentation strategies was conducted in order to specify the features of recontextualisation of two social practices – warfare and artistic creation. Analysis has shown that the contents of the speeches incorporate two levels: on the one hand, the speeches present art historical overviews over major works and poetics of world literature, music and visual arts, respectively. On the other hand, there is a noticeable explicit persuasive intent to mediate several political concepts and opinions, such as the positive effects of military education and the need for recruitment and military buildup. The symbolic interface between these two levels is the leitmotif of all the analyzed speeches – the concept of an unbreakable and interactive connection between artistic creation and warfare throughout the history of mankind.

Key words: *Mavro Špicer; World war I.; aesthetization of war; militarism; discourse analysis*